

FÁBIÁN LÁSZLÓ

Egy magyar úri fiú Angliában

SZÁZ ÉVE HALT HŐSI HALÁLT BÉKÁSSY FERENC

Talán nem egyértelműen nagyotmondás: vezetett út Zsennyéből a világhírig. Azzal, hogy a Békássy-család megteremtette a lehetőséget gyermekei számára, végezzék közép- és felső iskoláikat Angliában, az út kinyílt. A *Bedales* intézményként nivós alpműveltséggel bocsátotta ki diákjait; ott végzett Ferenc is, ami fontosabb: ott ébredt föl érdeklődése az irodalom, a művészetek, a bölcelet iránt, és alighanem ott érzett rá először, hogy közvetítő lehetne a magyar és az angol kultúra között. Vázlatos olvasónaplójából széles körű érdeklődését, gazdag nyelvtudását egyaránt megismerhetjük. Kiolvashatjuk lényegében egy ifjú világnézetének kialakulását, amely korántsem csupán a klasszikus műveltségre apellál, de az éppen legkorszerűbb törekvések is vonzzák. Figyel Nietzschére, Dosztojevszkijra, Rilkére, de izgatja Péguy, Marinetti, Csehov, még inkább Ady. A világhírt akár úgy is értelmezhetnénk, ha már szóba került, hogy a nagyra értékelt magyar költőt az angol nyelvterületen elismertesse, azsúrba hozza a kor értékeivel. Létezett Békássy Ferencben ilyen szándék, szűkre mért élete nem engedte kibontakoztatni. (Ady világirodalmi fölfedezése voltaképpen ekkor hiúsult meg; lekéstük a legjobb pillanatot.)

Direktebb esély is kínálkozott a világhírré: nem közvetítőként, önálló alkotóként. Azt hiszem, eldönthetetlen, legalábbis én nem tudom eldönteni, vajon költőként, prózaíróként, kritikusként (igen korán jelentek meg ismertetései, bírálatai angol folyóiratokban), netán filozófusként, esztétaként, szociológusként, vagy másként. Nem tudhatom, azt azonban érzékelem, hogy ami fönmaradt (és ami – sajnos – hagyatékként, életműként kezelendő; gondoljuk meg: huszonkét esztendő nyoma!), az szépen illeszkedik közvetlen szellemi környezete törekvései közé, noha kevésbé kiértelt, mint a társaké. Biztos, hogy a közeg, amelyben mindez keletkezett, elsődleges élményként hatott rá, ugyanakkor kitapinthatók a csírákból az ígéretesen eredeti ötletek, gondolatok, néha már-már megoldások. Nem sok értelme volna, még ha tola-kodik is a csábítása a *ha* kezdetű fejtegetésnek; alighanem ő maga ellenezné a legerélyesebben. Viszont illendő elismernünk: igencsak élt a fölkínált eséllyel: a kí-nálkozó utat fölismerte.

Akár életre szóló program lehetett volna, amit 1913-ban a zsennyei keltezésű *Psyche* című versében mottószerű tömörséggel megfogalmazott: *a szenvedélybe tör-venyt olvasok*. Húsz éves, de már *elmúlt érzések ránca homlokán* – miként ugyanebben az esztendőben az *Érzések halála* című költemény szövege Londonban.

A zsennyei úri fiú nem egyszerűen iskolába járt Angliában, noha Cambridge és a King's College az angolok számára is mindig több volt az iskolánál. Intézmény és műhely volt, amelyben tanár és diák együtt dolgozott, együtt gondolkodott, kölcsö-

nösen hatott egymásra, nem beszélve a hallgatók egymás közötti lázas beszélgetéseiről, vitáiról, arról az érzelmi és szellemi túlfűtöttségről, amely a tanárkollégákat szintén összekapcsolta. Tennyson még a XIX. század első felében koptatta a híres iskola padjait, és már akkor működött az Apostolok Társasága, amely úgyszólván iskolán belüli elitista klub volt a közös érdeklődésű kiválóságok együttműködésére. Ennek a társaságnak tagja lett később Leslie Stephen, Virginia Woolf apja, majd az ő fiai: Thoby és Adrian, és talán az utóbbi által „apostolkodhatott” Békássy, aki a Stephenekkel meglehetősen szoros kapcsolatba került úgy az első világháborút közvetlenül megelőző években. Tanúsíthatja *Sonnet* című angol nyelvű versének keletkezése: *Asheham House, April 24, 1914*. Az Asheham House ugyanis Virginia Woolf birtoka volt, ahová idegállapota kényszerítette időnként visszavonulni, ámbar társaságának bensőségebb tagjai oda is követték.

Cambridge mondhatni az ellen-viktóriánusság központja; olyan tanárok, mint McTaggart (1866–1925), az extrém filozófus, aki az idő valótlanágát hirdette és ateista létére hitt a lélek halhatatlanságában, vagy mint a kantianus-hegeliánus angol idealizmus lebontására vállalkozó Bertrand Russell (1872–1970), illetőleg barátja, George Edward Moore (1873–1958), akik forradalmasították és a nyelvfilozófiába csatornázták az angol bölcséletet. Az utóbbi a *Principia Ethica* és az *Ethics* című munkáival, Russell a *Principia Mathematicával* (ebben tanítványa, Ludwig Wittgenstein (1889–1950) segítette) arra a körre ugyancsak hatással volt, amelyben Békássy ott-honosan mozgott. És ha már a matematikánál tartunk, említsük meg a „tisza matematika” jeles képviselőit: Hardyt, Littlewoodot, az általuk fölkarolt indiai Ramanudzsant. Szóval jelentős életművek körvonalazódnak az iskola körül, ahol szabadnak, átjárhatóknak tetszenek a diszciplínák, a filológiából lehetséges mind a bölcsélet, mind a művészet, mind a reáliák felé indulni; John Maynard Keynes – például – a gazdaságtan nagytekintélyű tudósa lesz, a Világbank kigondolója, érdeklődése viszont a művészetek iránt töretlen; felesége, Ligijja Lopokova orosz prímabalerina is ébren tartja ilyen irányú vonzalmát. Keynes éppen tíz évvel idősebb Békássynál, mégis szoros barátság fűzi őket egymáshoz, ennek eredménye Keynes zsenyei látogatása. (Sajnos, az útiköltséget is ő bocsátotta a magyar fiatalember rendelkezésére, amikor az hazaindult, hogy a frontra jelentkezzenek.)

A Stephen-házban ismert (az apa baráti híve) az amerikai író, Henry James, aki hosszan időzik az angol fővárosban (később házat is vesz a szigetországban), csakúgy, mint fivére William, a híres pszichológus. Henry átjár Franciaországba, hogy Daudet-val, Turgenyevvel találkozzék, amikor pedig az angolok kitiüntetésének átvételére az orosz író Londonba érkezik, ott is összejönnek. (Az oroszok egyre inkább divatban vannak ekkoriban egész Nyugat-Európában; Gyagilev balettja már világhírű.) Érdekes, noha magyarázható, hogy Henry James nem tudja elfogadni a Stephen-gyerekek nagy váltását apjuk halála után, helyteleníti szabadosságukat, életvitelük különbségeit. Ugyanakkor nagyon is megértő Oscar Wilde-dal, sajnálja; mi több, a Dreyfus-ügyben Zola mellett teszi le a voksát.

Békássy Ferenc már nem a Viktória királynő végelethetatlannak tetsző uralkodását értékeli Angliában, hanem a kicsapongó, botrányhős VII. Edward zavarosabbnak mutakozó Angliáját. Persze, volt tabu bőséggel – fölszámolandó, a személyi és társadalmi kapcsolatok réges-régen levegő után kapkodtak. Egyszeriben fölszabadultak a gátlások, megnevezhetetlen fogalmak, kimondhatatlan szavak, kárhoztatott gesztusok, gondolatok törtek utat maguknak, nem is éppen megfontoltan. Az elfojtások mind gyakrabban és látványosabban fölszínre kerülnek. Virginia Woolf egyik 1922-ből származó önéletrajzi írásában plasztikusan mutatja be ezt az időszakot. Nevezetesen, hogy miként döbben rá, mennyi homoszexuális fiatalember veszi körül, akikről mindaddig csupán azt tapasztalta, nem keltenek benne fizikai vonzalmat. Érdeemes velük elvont kérdéseket – például a *jó* vagy a *szép* fogalmát csócsálni, olyasmiről azonban sosem esik szó társaságukban, ami létezőbb. *A homokosok társaságának* – írja – *sok előnye van – ha valaki nő. Egyszerű, őszinte, s ... bizonyos tekintetben nyugodt környezetet teremt. De megvannak a hátrányai is: a homokosok előtt – ahogy az ápolónők mondják – az ember nem villoghat. Valami mindig el van fojtva, le van nyomva.* Aztán egyszer csak döbbenetesen megváltozik minden. Ugyanebből az írásból egy kulcsjelenet: *Hirtelen kinyílt az ajtó, és Mr. Lytton Strachey hosszú és baljós figurája állt a küszöbön. Újjával rámutatott egy foltra Vanessa fehér ruháján.*

Sperma? – kérdezte.

„Valóban ki lehet ezt mondani?“, gondoltam, és nevetésben törtünk ki. Ezzel az egy szóval a zárkózottság és tartózkodás minden gátja leomlott. Mintha elöntött volna bennünket a szent folyadék áradata.

Egy másik megjegyzése szintén majdhogynem tabu-témát érint. Lényegében a házasságról van szó. Megismerkedik Leonard Woolf-fal. A férfi zsidósága kelti föl érdeklődését. Milyen egy zsidó? A „jó házból való angol úrilány” ki akarja deríteni.

Nos, az elmondottakhoz még kapcsolódik az a tény, hogy a Stephen-gyerekek (Virginia, Vanessa, Adrian) átköltöznek London szellemi központjába, Bloomsburyba, miképpen ott vesz házat Lytton Strachey szintén, és csütörtök esténként Virginiáéknál gyűlik össze a társaság (rövid ideig „péntekek” is vannak – Vanessa és Clive Bell lakásán). Ott találjuk E. M. Forster író, legalábbis egy darabig, ott van Roger Fry, a festő és esztéta, az esszéíró Desmond MacCarthy, Saxon Sydney-Turner zeneesztéta, David Garnett író, további festők: Margaret Darwin, Duncan Grant, Gween Reverat, természetesen ott van Vanessa és Clive Bell, Leonard Woolf közigazdász, Adrian Stephen pszichológus, Keynes öccsét és feleségét is magával viszi, ahogyan Strachey a rokonait. Rendesen megjelenik Russel, Moore, a fiatal költőnemzedékből a fölkapott Rupert Brooke, Harold Monro és az angol költőként is figyelemmel kísért ifjú magyar: Békássy Ferenc, aki a társaságban nem csak Adyt, de Madáchot is lelkesen híreli. Ő az egyik kedvenc.

Már magas rangú érdeklődők jelentkeznek. Lady Ottoline Morrell maga is szalont visz, és szívesen látja Virginia Woolfot, aki éppen Rupert Brooke-ot viszi magával. *Hamarosan mindnyájan belesodrótunk abba a rendkívüli örvénybe* – írja –, *amelyben olyan furcsa figurák keveredtek össze egy-egy pillanatra. Ott volt Augustus*

*John, aki ijesztően nézett ki fekete kravátlíjában és bársonykabátjában; Winston Churchill, pirosposzsgásan, csupa aranycsipke és aranymedál, éppen úton a Buckingham palotába...és – természetesen – szövdnek a különös vagy kevésbé különös viszonyok; Viktória királynő foroghat a sírjában. Pletykák keringenek a kicsapongásokról, hiszen Virginia fiatalembereket hív meg, hogy lakjanak vele. Nyilvános vetkőzésekről szól a fáma és innét a szó újra Virginia Woolfé: *Logan Pearsall Smith azt mondta Ethel Sandsnek, hogy biztosan tudja, Maynard a szalon közepén egy kanapén közöszült Vanessával. Szívtelen, erkölcstelen, cinikus társaságnak tartottak bennünket, mi magunk szemérmetlen, bukott nők voltunk, barátaink pedig a legérdemtelenebb fiatalemberek.**

Minderről azért érdemes ilyen részletességgel szólni, hogy érzékeltessük a légkört, amely ezeket a nagyreményű fiatalokat és középkorúakat körülvette, amelyben nem csak vitáik, de ötleteik is megfogantak. Barátságok, szerelmek erősítik vagy éppen gyöngítik a kapcsolatokat; Brooke ugyanúgy menekül a szerelem elől a háborúba, mint riválisa, Békássy Ferenc; csaknem egy időben halnak hősi halált, közös szerelmük, Lawrence Olivier nagynénje jócskán túléli őket. De a reménytelen szerelem versekben dokumentálódik, ahogyan Virginia Woolf pedig regényben örökíti meg leszbikus viszonyát Victoria Sackville-Westtel. Az *Orlandót*, ezt a különtségében, pimaszságában is elbűvölő regényt valaki „a világirodalom leghosszabb szerelmes versének” aposztrofálta. Ha igaz is, irodalmi jelentősége nem ebben rejlik.

Hasonlóképpen, ha igaz Maynard Keynes exhibicionista kalandja Virginia festő hűgával, Vanessával, a világbank ötlete aligha azon a kanapén fogant. Aligha van különösebb értelme a többi extrém kapcsolat firtatásának, hiszen csupán azt erősítenénk továbbra is, hogy a szellem megkísérli rabságából kiszabadítani a testet, ahogyan fordítva is hasonlóképpen történik. Békássy *Találkozások* című elbeszélésében szublimáltabban fogalmaz erről a színes világról: *Sokan voltak ott, kisebb-nagyobb csoportokban teáztak. Ott volt a langaléta jogtudós, meg Duncan, a jóképű újságíró, aki csakúgy sziporkázott az elmésségtől; a mélabús és gyomorhajos fiatalember, akinek elismerten a legtokéletesebben működő esze volt; a későbbi miniszterelnök, aki sohasem szólt s ijesztően forgatta az átható szemeit és szívta a pipáját, könyörtelenül rendreutasítva mindenkit, ki a tiszta logika ellen vétett; s vagy fél tucat író és festő, tele az éppen divatos fecsegéssel. Aztán persze egy csomó asszony azok közül, akik az intellektuel-körök rendes függelékei és díszítményei voltak.*

Még csak épp elkezdődött a huszadik század, de már háborúba szédelgett.